

ІВАН МАТВІЯС ДІАЛЕКТНА ОСНОВА МОВИ У ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Леся Українка відіграла важливу роль у розвитку української літературної мови кінця XIX і початку XX ст. Видатна поетеса народилася 1871 р. в Новограді-Волинському. Мати її, письменниця Олена Пчілка, прищеплюючи своїм дітям любов до рідної мови, возила їх у навколишні волинські села, де майбутня поетеса знайомила з селянським життям, з волинськими говірками, з фольклором. У 1882 р. родина Косачів переїхала на постійне життя в село Колодяжне Ковельського повіту. Тут Леся Українка жила серед селянських дітей, опанувала тутешню говірку, почала записувати місцеву народну творчість. Письменниця часто відвідувала з цією метою сусідні села Любитів, Волошки, Білин, Рокитне, Скулин.

Певний час Леся Українка жила на Полтавщині, в Києві, в Петербурзі, в Грузії, в Криму. Тяжка недуга примушувала її виїжджати лікуватися до Німеччини, Італії, Єгипту. Останні дні свого життя поетеса провела в грузинському містечку Сумарі, де й померла 1913 р.

Новоград-Волинський і Ковельщина — це територія історичної Волині, і Леся Українка завжди вважала себе волинянкою, була патріоткою цієї місцевості, що відображене в її віршах:

Ой, чи так красно в якій країні,
Як тут, на нашій рідній Волині!
(«Вечірня година»);

Прощай, Волинь! Прощай, рідний куточок!
Мене від тебе доленька жене,
Немов од дерева одірваний листочок...
(«Подорож до моря»).

Отже, говірки Волині письменниця добре знала, загалом глибоко усвідомлювала роль народних говорів у розвитку української літературної мови: «...літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів, без жодного насильства, сварки й колотнечі», — писала вона в листі до О. Маковея 28.01.1894 р.

Треба зазначити, що діалектизми Леся Українка найчастіше використовувала у творах, де зображається життя на Волині. Прикладом може служити оповідання «Така її доля», в якому місцеві діалектизми є стилістичним засобом створення відповідного колориту і мовної характеристики персонажів. Західнополіські лексичні діалектизми використовуються також у мовних партіях персонажів «Лісової пісні». Діалектна стихія не панувала над нею, як це було, наприклад, з І. Нечуєм-Левицьким. Леся Українка досконало володіла всіма досягненнями тодішньої української літературної мови і своєю творчістю вдосконалювала і збагачувала її.

Загальна особливість волинських говірок полягає в їх спорідненості із середньонаддніпрянським південно-східним говором і, отже, в близькості до східноукраїнського варіанта літературної мови.

Західнополіський говір характерний тим, що в ньому поєднуються особливості північного наріччя з рисами південно-західних говорів. Слід зазначити, що досить віддалені від східноволинських і середньонаддніпрянських західнополіські говірки в мові творів Лесі Українки відбиті головним чином у лексиці, фонетичні і граматичні ж особливості західнополіських говірок поетеса відображала тільки зрідка.

У мові творів Лесі Українки засвідчено діалектні елементи: *простор*, *Подолля*; *окроме*, *окремі* 'окремі'; *хтіти*; *зарібок*, *воріття*; *подоріж*, *крів'ю*; *узброїне*, *кумпанія*; *сел*; *беріг*, *уперід*; *чі* 'чи', *завжди*; *досиплела*, *проклеїла*, *схотеть*, *п'єниця*, *десета*, *двайцета*; *огонь*; *гочі*; *вучитись*; *їдно*; *верхівля*; *остатній*; *чезли* 'щезли'; *долейка*, *дитинойка*, *годинойка*, *стопку*; *малейка*, *хорошейке*; *нездарисько*, *поштурховисько*, *свекрушисько*; *дітисько*, *бойовисько*, *пасовисько*; *ростина*, *містина*; *кодів*, *обличчів*, *поколінняв*; *мечей*, *морей*, *плеч*; *теї*, *твеї*, *свейї*; *сей*, *ся*, *сяя*, *се*, *сее*, *сі*, *сїї*; *отсі*; *на йому*, *від його*, *за його*; *штири*; *бігай*

‘біжи’, *тута, тепера, троха, тра, тільки, скільки; чей, ачей* ‘адже’, *коб, коби* ‘щоб’, *хоць* ‘хоч’; *прийняв гості, щось нового, щось такого, із сього винен я* ‘я в цьому винен’, *з того винна ти, краде людям* ‘у людей’; *ватра* ‘горіла солома’, *вісень* ‘осінь’, *гладішка* ‘глечик’, *гречний* ‘чемний’, *жаский* ‘страшний’, *жаско* ‘страшно’, *звага* ‘відвага’, *ізвори* ‘вибоїни’, ‘ями’, *інакший* ‘інший’, *кловня* ‘малий ятірець’, *клокічки* ‘дерев’яні дзвіночки’, *лилик* ‘кажан’, *магай-бі* ‘форма привітання’, *натрутний* ‘набридливий’, *некукібниця* ‘нехлюя’, *ненавидний* ‘ненависний’, *неохвітно* ‘негайно’, *нехтолиця* ‘нероба’, *пах* ‘запах’, *пильний* ‘негайний’, *прилога* ‘додаток’, *пущик* ‘сич’, *товар* ‘худоба’, *трутити* ‘штовхнути’, *упадонько* ‘лишенько’ тощо.

Слід зауважити, що Леся Українка, як і М. Коцюбинський, після вжитого нею діалектного слова в дужках часто наводила його літературний відповідник.

Літературна спадщина Лесі Українки, як відомо, дуже велика. До неї входять численні вірші, поеми, драматичні, прозові й публіцистичні твори, переклади, листи. У творах письменниці виражений високий рівень досконалості української літературної мови, мовний доробок поетеси становить вершину в розвитку структури української літературної мови на кінець XIX і початок XX ст. У всіх своїх основних рисах мова творів Лесі Українки не відрізняється від найкращих зразків сучасної української літературної мови. Мовна естетика у творах Лесі Українки базується на поєднанні народнорозмовної і народнопоетичної мови з найбільшими культурно освітніми мовними надбаннями. Цілком природно, що в мові творів письменниці відбиті й риси, притаманні саме цьому періодові розвитку української літературної мови. Це відображається, зокрема, в застосуванні нею орфографії, що характеризувалась невпорядкованістю на той час. Слід зазначити, що письменниця послідовно відстоювала прогресивний фонетичний принцип правопису. У залученні до літературної мови говіркових елементів Леся Українка загалом продовжувала практику попередніх класиків української літератури.